

Dåp i forandringens tid: Lærdommer fra et nordisk prosjekt

Av Steinunn Arnþrúður Björnsdóttir, Magnus Evertsson, Harald Hegstad, Jonas Adelin Jørgensen, Jyri Komulainen og Karin Tillberg

steinunn@neskirkja.is / magnus.evertsson@svenskakyrkan.se / harald.hegstad@mf.no / jaj@interchurch.dk / jyri.komulainen@evl.fi / karin.tillberg@svenskakyrkan.se

I alle de nordiske landene har de lutherske folkekirkene fortsatt en majoritet av befolkningen som medlemmer. Situasjonen til Þjóðkirkjan på Island, Svenska kyrkan, Folkekirken i Danmark og Suomen evankelis-luterilainen kirkko i Finland er sammenlignbar med situasjonen i Den norske kirke både når det gjelder teologi, historie og sosiologi. På grunn av fallende oppslutning om dåp har det vært mye oppmerksomhet på dette temaet i alle de nordiske kirkene de siste årene. Det felles nordiske prosjektet «Baptism in times of change» har vært et studieprosjekt som har hatt som mål å samle og analysere eksisterende materiale og erfaringer, og å stimulere til felles refleksjon, diskusjon og læring mellom forskere, praktikere og kirkeledere.

Metoden for prosjektet

Prosjektet er en meta-studie av eksisterende materiale om dåp fra Norden i de to siste tiårene. Det inkluderer statistikk, oversikt over praksisformer, liturgi, kommunikasjon, trosopplæring, samt sosiologiske og teologiske studier.

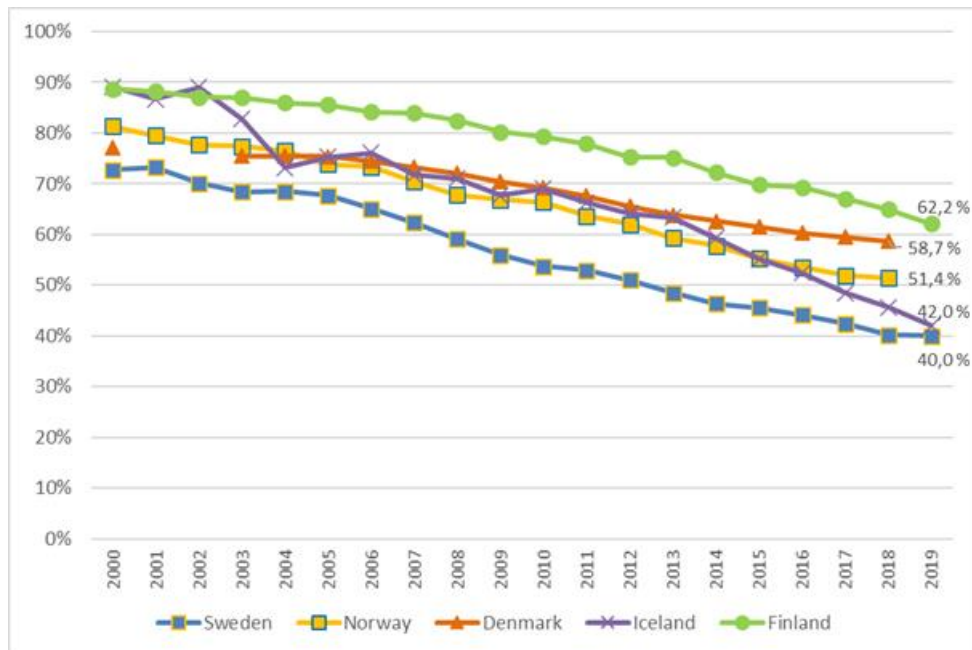
Prosjektet ble drevet av en gruppe forskere fra de fem kirkene som deltok. Første fase i prosjektet var å identifisere relevant materiale og utvikle en 55-siders kommentert bibliografi. Andre fase i prosjektet inkluderte en serie på ni webinarer basert på tema og problemstillinger i det innsamlede materialet. Webinarene ble avviklet i perioden fra februar til november 2021 og involverte 30 innledere og 350 deltakere. Basert på webinarene og materialet i bibliografien formulerte forskergruppen en rekke anbefalinger som ble diskutert på en avsluttende digital konsultasjon der ca 50 kirkeledere, praktikere og forskere fra de nordiske landene deltok. Disse anbefalingene ble bearbeidet av deltakerne på konsultasjonen og deretter publisert som anbefalinger til kirkene for inspirasjon og diskusjon. Alt materiale fra prosjektet finnes for øvrig på www.churchesintimesofchange.org

Prosjektet var ikke bare et felles nordisk prosjekt, men det var også en del av samarbeidet i Det lutherske verdensforbund (LVF) der alle de nordiske folkekirkene er medlemmer. Resultatene fra prosjektet blir derfor også inkludert i LVFs pågående studieprosjekt om luthersk identitet. På denne måten håper vi at både måten prosessen ble organisert på og resultatene fra studien kan gi inspirasjon til andre regioner i LVF.

Statistikk om dåp

I de førmoderne nordiske samfunnene var dåp obligatorisk for alle innbyggerne, og de fleste dåpshandlinger ble utført som spedbarnsdåp. I det moderne samfunn har økende religiøs frihet,

sekularisering og religiøs pluralisering ført til en nedgang i prosenten av dømte nyfødte, sammenliknet med totalt antall fødte. Mens vi så en nedgang mot slutten av 1900-tallet, har nedgangen skutt fart etter årtusenskiftet i alle de nordiske landene. I år 2000 hadde Island (89,2 %) og Finland (88,7 %) den høyeste prosentandelen og Sverige (72,8 %) den laveste, mens Norge (81,4 %) og Danmark (77,2 %) plasserte seg i midten. I 2018 var Finland fortsatt på topp (64,9 %), men prosenten hadde gått betydelig ned i alle landene. Island (45,7 %) var nå nesten på nivå med Sverige (40,2 %), med Norge (51,4 %) og Danmark (58,7 %) fortsatt i midten, selv om Norge hadde falt betydelig mer enn Danmark.

Tabellen viser prosenten av dåp i relasjon til alle nyfødte i det enkelte land hvert år. (Research Institute of the Evangelical Lutheran Church in Finland.)

En viktig faktor bak nedgangen i dåpsprosentene er den religiøse pluraliseringen som er et resultat av innvandring. Innvandrere tilhører ofte en annen religiøs tradisjon enn den lutherske. Samtidig har mange medlemmer av folkekirkene forlatt folkekirkene til fordel for andre religiøse samfunn eller de tilhører ikke lenger noe trossamfunn.

Dette er imidlertid ikke den eneste faktoren. Også når en sammenligner dåpsprosenten med medlemsprosenten i den enkelte kirke, ser en at også kirkemedlemmer er mindre villige enn før til å dømpe sine barn. Her må en imidlertid ta forbehold om at medlemsprosenten ikke er den samme i alle aldersgrupper og at medlemsandelen blant foreldre med barn kan være lavere enn gjennomsnittet.

Betydningsfulle faktorer

I prosjektet har vi også fokusert på perspektiver fra samfunnsvitenskap og empirisk teologi som sier noe om sosiale, kulturelle og teologiske prosesser som fører til at folk dømper eller lar det være.

Før det første ser en på tvers av ulike studier flere faktorer som positivt bidrar til at folk velger dåp. Både familietradisjoner og kulturelle tradisjoner, og i noe mindre grad religiøse tradisjoner, synes å

være positive faktorer. Grunner for å velge barnedåp som kirkemedlemmer oppgir for å velge dåp, er ved siden av familiære, kulturelle og religiøse tradisjoner også det estetiske ved selve dåpsseremonien. Selv om tradisjon ikke synes å spille den samme rolle som før, og dåp i større grad forstås som resultat av et aktivt valg, er dette likevel fortsatt en viktig faktor. Dette mønsteret bekreftes av rapporter fra alle de nordiske landene.

Dåpsteologi kan i seg selv også være en positiv faktor. Tanken om at dåpen formidler Guds velsignelse eller gjør barnet til et Guds barn, kan bidra til valg av dåp. Også faddere kan spille en rolle i denne sammenhengen: I det finske materialet noteres det at ønsket om at barnet skal få faddere kan være en positiv faktor. Dette er mer usikkert i de andre landene. I dette bildet er det også en kjønnsfaktor: svensk forskning indikerer at dåp i større grad velges i familier der kvinner har avgjørende innflytelse på valget (mødre eller bestemødre).

For det andre kan man se faktorer som negativt påvirker oppslutningen om dåp. I mange artikler blir pluralisering og sekularisering pekt på som negative faktorer. Viktige grunner for ikke å døpe er respekten for individets eget frie valg, motstand fra partneren eller svake relasjoner til kirken. Når foreldre skal vurdere dåp, har de mange flere alternativer enn før når det gjelder organiserte former for religiøst liv. Pluraliseringen bidrar i seg selv til å relativisere religiøse tradisjoner fordi enhver tradisjon blir noe den enkelte må velge. Dette er felles for alle de nordiske landene.

Dersom man forstår sekularisering som svekkelse av religiøs tro, av religiøs kunnskap og relasjon til religiøse institusjoner, så er sekularisering utvilsomt en faktor i minkende oppslutning om dåp. Dersom vi forstår sekularisering som en styrking av individets frihet og rettigheter, så er de nordiske landene også sekulariserte i en slik forstand, noe som betyr at den enkeltes rett til å velge for seg selv blir viktig. I det finske materialet er tanken om at barnet skal få bestemme selv, den nest viktigste faktoren for avgjørelsen om ikke å døpe, mens den viktigste faktoren er at foreldrene ikke identifiserer seg med kirken.

For det tredje ser man faktorer som bidrar i ulike retninger, slik som sosioøkonomiske faktorer, foreldrenes alder, urbanisering, og flerkulturell kontekst.

Dåpspraksis

I Finland og Island er det vanlig å gjennomføre dåp i hjemmet. I Sverige og Danmark er den mest vanlige praksis å ha dåp i en egen dåpsgudstjeneste på lørdag eller søndag, eller å ha den som en del av hovedgudstjenesten på søndag. Her er det store lokale variasjoner. I Norge er det mest vanlig å ha dåp som en del av hovedgudstjenesten på søndag, selv om hjemmedåp forekommer noen steder i Nord-Norge.

En praksis som har blitt introdusert de siste årene i Norge, Sverige og Danmark, er «drop-in-dåp». En slik praksis betyr at det er mulig å bli døpt uten forutgående registrering og i en mer uformell setting.

En viktig side ved dåpspraksisen er samtaler med foreldre og/eller familie forut for dåpsgudstjenesten. Materialet som er samlet i den kommenterte bibliografien, viser mange eksempler på hvordan foreldre og faddere blir møtt av kirken. Nå det gjelder hvordan dåpen blir fulgt opp i ettertid, inkludert spørsmålet om dåpsopplæring, finner vi ulike praksiser i de nordiske landene. Eksempler på slike praksiser er utdeling av bibler, dåpstrær og lignende utsmykning i kirker, eller planting av trær i en dåpskog.

Også spørsmålet om forholdet til asylsøkere er et spørsmål som blir diskutert. I Sverige og Norge har bispemøtene sendt ut veiledninger om dette. Også i Danmark finnes det materiale om dette. I dette

materialet drøftes også dåp av asylsøkere, en diskusjon som fikk ny intensitet etter 2015. Også spørsmålet om «dobbel religiøs tilhørighet» er et spørsmål i nyere diskusjoner. Dette spørsmålet reflekterer den økende religiøse pluraliseringen både i samfunnet og i mange familier.

Liturgi

Både Sverige og Norge har nylig revidert sine liturgiske ordninger. Også i Danmark og Finland diskuteres spørsmålet om liturgiske revisjoner, særlig når det gjelder dåp. Både i Sverige og Norge diskuteres dåpsliturgien stadig, selv om nye ordninger nettopp er vedtatt.

Når man sammenligner dåpsliturgier fra de ulike land, er det noen elementer som utmerker seg. Ett element er den rolle tanken om arvesynd spiller i liturgien, et spørsmål som er blitt diskutert i de fleste landene. I Danmark har en slik diskusjon ført til at man ofte erstatter ord og uttrykk som forbindes med arvesyndstanken med andre teologiske motiver, slik som takksigelse, velsignelse, nåde og tilgivelse. I Norge er uttrykk som henger sammen med tanken om arvesynd erstattet med henvisninger til at mennesket er skapt i Guds bilde.

I Norge og Danmark har man fortsatt en eksplisitt avvisning av djevelen i dåpsliturgien, mens man i Sverige og Finland bare finner en rest av den gamle eksorsismen i en bønn om frigjøring. I det islandske ritualet finnes det ikke noe tilsvarende. Forståelsen av dåpen som vasker bort synd, er bare eksplisitt formulert i det finske og svenske materialet. I det vannet tømmes i døpefonten har man i Norge, Island, Finland og Sverige ulike bønlere som inkluderer en epiklese (påkallelse av Ånden).

Dåpsopplæring

Tradisjonelt var religionsundervisningen i de offentlige skolene i de nordiske landene basert på luthersk konfesjon og under en viss kontroll av kirkene. Denne situasjonen har endret seg drastisk. Finland er det eneste landet i Norden der det fortsatt finnes et fag som er konfesjonelt forankret. Dette faget er bare obligatorisk for medlemmer av den lutherske kirken, og det finnes alternative opplegg for medlemmer av andre kirker. Verken faget eller undervisningen er kontrollert av kirken. I Danmark er det en rest av det tidligere kristendomsfaget i skoleloven av 1975, der undervisning i luthersk kristendom blir vektlagt på alle nivåer i den offentlige skolen av historiske og kontekstuelle grunner. Men undervisningen kan i praksis bli svært mager og er ofte avhengig av den enkelte lærers kompetanse og interesser. I de andre landene blir det undervist i religion på en ikke-konfesjonell basis for alle elever i den offentlige skolen. Over tid har dette ført til mindre kunnskap om kristen tro i befolkningen, særlig blant yngre mennesker. Denne situasjonen har ført til diskusjoner og nye initiativer i kirkene.

I Norge ble det i 2004 satt i gang en storstilt reform (trosopplæringsreformen) som innebar et program for undervisning av alle dømte mellom 0 og 18 år. Gjennom en nasjonal plan og statlig finansiering ble dette programmet innført i alle menigheter. I Sverige ble det i en mindre skala nylig introdusert et program for kirkelig undervisning. Her har bispedømmer og menigheter i varierende grad utviklet deres egne programmer. Lokale programmer finnes også i kirker uten noe nasjonalt program. Alle kirkene ser opplæring i kristen tro som en viktig del av forberedelse for eller oppfølging av dåpen.

Kommunikasjon

I møte med nedgangen i dåpstallene har kirkene intensivert arbeidet med kommunikasjon omkring dåp. For det første gjelder dette kommunikasjon rettet mot prester og menigheter for å dyktiggjøre

dem, blant annet i deres kommunikasjon med menighetsmedlemmene. I dette arbeidet har man brukt brosjyrer, magasiner og nettsider. Materialet inkluderer ideer til hvordan man kan nå ut, forslag til liturgiske elementer, hvordan man skal snakke med foreldre om dåp osv. I Norge har man også laget små videoer som kan distribueres på sosiale medier.

For det andre har man gjennomført ulike kampanjer rettet mot offentligheten ved hjelp av hefter, brosjyrer, nettsider og på andre måter. Dette har blitt gjennomført både av sentrale kirkelige organer, av bispedømmer og av menigheter. Kreative tiltak på dette feltet inkluderer for eksempel reklamefilmer som har blitt vist på kinoer i Norge. I Norge gjennomførte Oslo bispedømme en annonsekampanje på offentlige transportmidler, mens i Finland gjennomførte menighetene i Helsinki en stor kampanje der familier som hadde fått barn ble kontaktet og fulgt opp gjennom en lengre periode.

I Sverige har omtrent halvparten av bispedømmene gjennomført kampanjer. Dette inkluderer et dåpsprosjekt gjennomført av Lund stift gjennom en tiårs periode, som har fokusert på ulike aspekter ved dåp, slik som teologisk refleksjon, kommunikasjonsstrategier, statistikk, dåpsopplæring osv. I Finland er det gjennomført et prosjekt om «dåp og fadderskap» som inkluderte spørreskjema både til foreldre som hadde døpt barna og foreldre som ikke hadde gjort det, for bedre å forstå grunnene til deres avgjørelse.

På tross av ulike prosjekter og kampanjer har nedgangen i dåpstallene fortsatt. Selv om det ikke finnes noen lett tilgjengelig informasjon som kan si noe om den relative suksessen til de enkelte prosjektene, betyr ikke fortsatt nedgang nødvendigvis at kampanjene ikke har hatt en effekt. For det første har vi ikke undersøkt tall for de enkelte områdene der kampanjer er blitt gjennomført, og for det andre vet vi ikke hvordan situasjonen hadde vært dersom man ikke hadde gjort noe. I denne sammenhengen bør det bemerkes at det ikke har blitt gjennomført større kampanjer på Island, og at Island er det landet der nedgangen i dåp har vært sterkest de siste to tiårene. Samtidig er det naturligvis andre faktorer som kan bidra til å forklare denne nedgangen.

Teologiske studier

Ulike studier om dåpsteologi peker på behovet for nye måter å se forbindelsen mellom tradisjonell kirkelære og situasjonen i det postmoderne samfunn som utfordrer den tradisjonelle nordiske måten å være folkekirke. Her ser vi også en vektlegging på «levd teologi» som tar hensyn til de mange måter som kristen tro blir forstått og praktisert på grasrotnivå. Noen ganger arter dette seg gjennom å refortolke læren eller ved å utvikle liturgier basert på dialog med kontekstuelle innsikter og behov. Dette kan også inkludere nye hermeneutiske perspektiver slik som «gjestfrihet». Ved siden av studier som ser etter nyskapende forståelse av dåpsteologien, finnes det også mer tradisjonelle studier som er opptatt av å utfolde grunnleggende trekk ved luthersk sakramentsteologi i et historisk og aktuelt perspektiv.

I Sverige har man særlig diskutert spørsmålet om kristen dåp er eksklusiv eller inklusiv. En bakgrunn for dette er svensk kulturs tendens til å understreke åpenhet og den enkeltes rettigheter. Spørsmålet har vært om en luthersk majoritetskirke i en slik situasjon kan forstå sine ritualer på en eksklusiv måte.

I Finland har teologiske studier om dåpen hovedsakelig fokusert på historiske Luther-studier med ønske om å finne løsninger og inspirasjon fra den tidlige reformasjonsteologien. På grunn av økumeniske diskusjoner med ortodokse og katolske tradisjoner har finske teologer skrevet mer om nattverd enn om dåp. Samtidig opplevde man et behov for dåpsteologiske studier etter at prester

knyttet til den såkalte Lutherstiftelsen i Finland i 2008 gjennomførte en rekke illegale dåpshandlinger. Disse dåpshandlingene tiltrakk seg mye oppmerksomhet i media og reiste teologiske spørsmål ved hvorvidt dåpshandlinger som er i strid med kirkeordningen kan forstås som gyldige, særlig når de ikke har som intensjon å innlemme den dømte som medlemmer i en kristen kirke.

I Danmark har det særlig vært interesse for å forstå dåpen i rammen av ritualteori. Dette henger blant annet sammen med det teologiske spørsmålet om i hvilken grad den som dømmes skal forstås som passiv eller aktiv i relasjon til Guds handling.

I Norge har det særlig vært fokus på forholdet mellom dåp og skapelsesteologi, herunder på hvilken måte frelsen som gis i dåpen relaterer seg til det som allerede er gitt i og med skapelsen. Både Bispemøtet og Kirkerådet har vært aktive i å produsere og formidle teologiske ressurser knyttet til dåp.

Artikkelen er en oversettelse fra engelsk av en artikkel som blir publisert i det amerikanske lutherske tidsskriftet Word and World. Oversettelse ved Harald Hegstad.